

egy régi írású papír. Szövege:

Az életbölcseesség az, hogy minden napot utolsónak nézünk.

Ősz, egészen Mártonig...

azaz: Mindszent hónapjának második fele és Szent András havának eleje

Ha a 10. vagy 12. századot nézzük, ritkán történt valami október végén, november elején. Persze, ez csalóka, mert amint egyre közelebb kerülünk időben, szaporodnak a feljegyzések, dokumentumok, és egyre gazdagabb az őszi hónapok naptára. Lássuk tehát Mindszent hava második felét és november, vagyis Szent András hava első felét.

Rögtön október 18-án Lukács evangélista napja. Lukács keresztnévként különösen kedvelt az erdélyi örménymagyarok s a hazai bunyevácok között; családnévként is számos alakban előfordul: Luka, Lukács, Lukácsfi, Lukácsi, Lukucz (Szongott Kristóf szerint).

De említsük a régmúltat. Jó kilenc évszázada, 1095 november 26-án hirdette meg II. Orbán pápa az I. keresztes hadjáratot, amelynek következtében egy évvel később, 1096 októberében-novemberében haladt át Magyarországon a szentföld felé a legendás hírű Boullion Gottfried serege. A lovag-vezért az ugyancsak hírneves Kálmán király, a Könyves fogadta s kísérte végig, amíg a had békésen átvonult Magyarországon.

A keresztes háborúkról szinte több a legenda, mint a valóság. Kétségtelen, hogy az erőltetve odaálmodott cél, „Krisztus urunk földi életének helyszínét megszabadítani a pogányságtól” - több gazdasági céllal találkozott. Legfontosabb talán az Indiához s általában a Keletre vezető kereskedelmi út ellenőrzése. Kétségtelen az is, hogy a keresztesháborúk gazdasági és szellemi pezsgést keltettek a középkor során kissé önmagába fülledt Európában. „Befülledt” gondolkodás alatt érthetjük például azt is, hogy az első keresztesháborút gyermekekkel kívánták megnyerni. Nem félreírás! A kor valóságot mellőző, vallásosan egzaltált szelleme szülte ezt a gondolati bukfcencet: ha a pogányok látják, amint a szentföldre bevonulnak a gyerekek, mint Jézus katonái, akkor inukba száll a bátorság... Valójában már az odavezető úton elpusztult a kiskorú sereg jó része. (Egyébként érdekes megközelítésű regényt írt erről a lengyel Jerzy Andrzejewski - aki a Hamu és gyémánt írója is - *Jó hegyeken szökellve* címen, amely magyarul is megjelent.) Végülis a keresztes háborúk során a középkori európai gondolkodás találkozott az arab világ gondolkodásával és... konyhájával.

Tessék elképzelni, amint a keresztes lovag több év után végre hazaért saját várába, ám a lakománál az áhított hazai éték ehetetlen, ízetlen volt. A 8-11-ik századi Nyugat-Európa ugyanis a són kívül alig ismert s használt fűszert, a lovag pedig a Közel-Keleten hozzászokott a borshoz, mustárhoz s egyéb fűszerszámokhoz.

(Az „arábiai fűszerek” forradalmi fogalommá vált, bizonyítja Shakespeare, aki több száz évvel a keresztes háborúk után, 1606-ban írt Macbethjében híres mondatot ad a képzeletbeli vérfolttól szabadulni akaró gyilkos, Lady Macbeth szájába: „Arábia minden fűszere nem édesíti meg már ezt a kis kezét.”)

De lássunk újabb s fontosabb októberi dátumokat.

Október a magyarság számára elsősorban két dátumot jelent. 6-át, Aradot és 23-át, Budapestet.

Tudjuk, hogy 6-ához legújabb keletű fájdalmak is tartoznak. Erről külön, lapunk más helyén beszélünk.

Tudjuk: október 23-a után ott komorul az iszonyatos november 4-e. Ugyanúgy vagyunk ezzel,

mint március 15-ével, amely mögött Világos és október 6. várakozik.

Mégis, mégis: próbáljunk meg a napfényes októberi napokra emlékezni, s úgy ünnepelni, ahogyan szívünk, eszünk s tisztességünk méltónak diktálja. Mi, idősebbek, akik kamaszként (a még idősebbek pedig fiatal felnőttként) megéltük - ki-ki a maga módján -1956. október 23-át, ne akarjuk kézlegyintéssel kizárni a fiatalokat, mert „ők ezt úgysem értik"... Nem is igazán érthetik, hiszen jó egy évtizede mást sem tapasztalnak, mint hogy 23-a táján a szokottnál is jobban fellángol az acsarkodás.

Pedig akkor, 1956-ban mosoly volt az arcokon, lobogtak a remények és a hitek. Tudjuk, ha tovább tart, ha „sikerül" - akkor bizonyára kemény elszámolásokra és késhegyig menő vitákra került volna sor. Voltak ennek jelei.

De október 23-a s a rákövetkező napok a vér és a félelem ellenére: mosoly. Mosoly volt az arcokon, ragyogott a budapesti utca - itt-ott rommá löve is! - úgy, ahogyan azóta sem.

Az október 23-i dátummal azonban még nem végeztünk. Mintha csak ez a nap és környéke évszázadok óta kiváltságos volna Magyarországon, annyi érdekes esemény folyt le ilyentájt.

1409 október 18-án Zsigmond király a hunyadi uradalmat egy udvari vitéznek adományozza, akinek a neve Sorba fia Vajk. Namármost: ennek az embernek a fia viszont az, akit Hunyadi Jánosként ismerünk s akit a hagyomány nyomán Arany János még Szebeni, azaz Szibinyáni Jank néven is emleget...

Ennek a Hunyadi Jánosnak híres harcostársa a nándorfehérvári csatában Kapisztrán János ferences szerzetes, aki valamivel később, mint Hunyadi - a győzelem után, 1456 október 23-án hal meg (két és félszáz évre rá, 1724-ben avatják szentté).

Ha már Hunyadi, akkor Mátyás király: Antonio Bonfini olasz humanista 1486 októberében szegődött a király szolgálatába, s köszönhetjük neki a Mátyásról, környezetéről, Visegrádról s Budáról hagyományozott leírásokat.

Néhány évtized múlva, 1533 októberében viszont a Fugger felszámolta budai kirendeltségét. Mai fogalmazással: a korabeli nemzetközi nagytőke kivonult Magyarországról, amely a török és a Habsburg miatt kiszámíthatatlan s ezért kockázatos piaccá vált.

1552-ben október 18-án takarodott el Eger alól a török, hogy aztán két év múlva, ugyancsak 18-án Poroszló mellett foglyul essék Bornemissza Gergely (a Gárdonyi regényből mindannyiunk kedvencévé vált Gergő), akit Isztambulban egy évre rá kivégeztek.

Két évvel ezután, 1556 október 22-én Izabella (I. János király özvegye) és fia, János Zsigmond erdélyi fejedelemként ünnepélyesen bevonul Kolozsvárra, aztán jóval később Váradon, 1569-ben október 20 és 25 között János Zsigmond fejedelem jelenlétében megtartják az első, nyilvános hitvitát. A vitázó felek a magyar kultúr- és vallástörténet két nagyja: a kálvinista Melius Juhász Péter és az unitárius Dávid Ferenc...

Van aztán egy igen különös, szomorú, tragikus október vége (az egyetlen ilyen?) -1599-ben: 15-én Mihály vajda nekilódul Plojestiből az erdélyi fejedelemség elleni hadjáratnak; 21-én a bíboros-fejedelem, Báthori András általános hadfelkelést hirdet meg, de az erdélyieket Sellenberknél, a Szászföldön 28-án Mihály szétveri. November 3-án Csíkszentdomokos határában pedig elborult, meghülyített csíkiak, Ördög Balázs és társai meggyilkolják a menekülő fejedelmet.

A nyomorult hegyi falu főpapgyilkosságért hipp-hopp megkapja a Vatikántól a pápai átkot kétszáz évre... pedig fél évszázaddal korábban, amikor Habsburgék gyilkoltatták meg György barátot, a Martinuzzit Alvincen, a Vatikán sehogyan sem találta a bűnösöket, még kevésbé a felbujtókat... (Minderről részletes és érzékletes leírást találunk egyrészt Jókai Fráter György című regényében, másrészt Dávid Antal Erdély nagy romlása című trilógiájában - I. kötet; A sárkány papja.)

És még egy különös apróság, őszi évfordulóval: bizonyos Pallavicini olasz bérnyílós a György barát „elintézéséért” kapott a Habsburgoktól örgrófi címet.

Négy és fél évszázad múltán Mindszenty József hercegprímást a forradalom miniszterelnöke, Nagy Imre rendelete értelmében szabadlábra helyezték. Helyezték volna... de egy lehallgatott telefonbeszélgetésből kiderült, hogy az ÁVH a fogvatartás színhelyéről, az egykori Almássy-kastélyból a miniszterelnöki utasítás ellenére a Szovjetunióba akarja csempészni a bíborost. Ezt a bíborosgyilkos Pallavicini sokadik leszármazottja, Pálinkás (Pallavicini) Antal, a Magyar Néphadsereg rétsági páncélos egységének őrnagya honvédeivel megakadályozta, így aztán Mindszenty József esztergomi érsek 1956 október 31-én, három páncélozott harci jármű és egy rohamlőveg kíséretében Budapestre érkezhett. Mindezért Pálinkás Antal őrnagyot 1957 december 10-én kivégezték.

Fohászokdjunk a néphadsereg-beli, bíboros-szabadító tiszt lelki üdvéért és lépünk tovább a kronológiában.

1613-ban éppen október 23-án választja az Erdélyi Országgyűlés Kolozsvárott fejedelemmé Bethlen Gábert.

Ejtsünk szót október 24-ről is, ez Rafael napja. Márpedig Rafael főangyal az utasok, gyakorta a messi, másvilági útra készülők - s így a betegek, szegények patrónusa. Személynévként nálunk ritka, de fontos. Bálint Sándor könyvében idézi Rimay János versét, amely a szerző mesterének, Balassi Bálintnak a halálára íródott, persze, az úgynevezett Balassi-strófában. Ebben az Úr utasítja Rafaelt, hogy törődjék az elhunyt költő lelkével:

*Menj el te Raphael
S lelkét még aki él,
vedd csendesen el tőle...*

Október 26-a viszont már Dömötör, a keleti egyház kedves szentje és gyakran használt személyneve (Dimitrij, Dmitrij). Az Érdy-kódex állítja, hogy a szent a Szerémségben született s neve ezért (ezért is) otthonos a Kárpát-medence kultúrájában, családnévként is gyakori: Dömötör, Döme, Deme, vagy éppen helységnévként: Szentdemeter a Felvidéken, Szentdömötör a Biharban, Szentdemeterporta Baranyában.

Háborúból azonban több van, mint szentekből. 1794 október 10-én zajlott a híres maciejowicei csata, amelyben Szuworov tábornok orosz csapatai legyőzik Kosciuszko lengyel seregét, maga a legendás generális fogságba esik, november 6-án pedig az orosz dzsidások már bevonulnak Varsóba. Egy évvel később, 1795 október 24-én az osztrák, orosz és porosz uralkodó aláírja Lengyelország harmadik (teljes) felosztását és Polónia 125 éven át de iure nem létezik.

1805 október 21-én Horatio Nelson, őfelsége admirálisa tönkreveri a francia-spanyol hajóhadat s ezzel hadászati is megkezdődik a francia császár lassú, de biztos bukása.

Végül 1860 október 20. Ez a Ferenc József császár által kibocsátott, úgynevezett Októberi diploma napja, amely azért érdekes, mert a nagyon győztes és nagyon romlófélben lévő Habsburg-monarchia ezen a címen olyan okmányt izzadott ki magából, amely - utólag jól láthatóan - már előrevetítette Deák Ferencék híres alkotmányos-jogi harcát és az 1867-es kiegyezést.

Jónéhány évvel és sok-sok vérrel később, 1918 október 17-én ismerte be Tisza István, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút s 31-én jött létre (az akkor még) polgári demokratikus forradalom következtében Károlyi Mihály kormánya. Novemberben aztán már minden irányból támadták a Kis Antant lihegői az I. Magyar Köztársaságot.

Lett még „vidám” októbere a világnak 1929-ben: ez az úgynevezett nagy gazdasági válság kirobbanásának, a világraszóló tőzsdekrachnak a hónapja.

És végül október 15-e az 1944-es évben. Vasárnap volt, Horthy kiáltványát közölte a Magyar

Rádió, nyíltan is megszállták az országot a németek s másnap már Szálasi és nyilasai dúltak. November 1-ről és 2-ről, Mindenszentekről és Halottak napjáról beszéljünk fémileg részletesebben. A mai hétköznapi gyakorlatban a két nap kissé összeolvad: Mindenszentek ünnepének az az elvi lényege, hogy az élő és a bármikor elhunyt hívek bizonyos transzcendentális közösséget alkotnak (a szentek közössége). November 1-je tehát mindazok ünnepe, akik - hatalmas sokaságuk miatt - nem férnek el mind-mind, név szerint a kalendáriumban. A középkor halálkultuszában természetesen számon tartották, az ellenreformáció során pedig - a tridenti zsinat nyomán - még általánosabbá vált. Később, mint Bálint Sándor vélekedik - részben a kor közönye miatt elhalványult és mindinkább a másnap rákövetkező ünnep, Halottak napja vigíliája lett belőle.

Halottak napja tehát az a nap, amikor mindenki saját hozzátartozóira, személyes elköltözötteire emlékezik s őket tiszteli meg. Individualizált világunkban könnyebben feldolgozható, mert személyes ünnep. Sokkal könnyebb a „feladatunk”, mint a Mindenszentek-napi, nehezebben feldolgozható emlékezés a szentek közösségére. Miután pedig amióta világ a világ, azóta a halott búcsúztatása és a temetés alkalmából jótékonykodni, a szegényeknek alamizsnát, ennivalót adni szokás... és miután az eltávozottakkal való törődés a földkerekség legelterőbb kultúráiban is ősi hagyomány, ezért magától értetődik, hogy a sírhantra gyakran finomságokat helyeztek. Az évezredek homályából származó szokás „megkeresztelése” az, hogy nem a halottnak, hanem egy élő rászorulóknak adunk, mintha az elhunytak adnánk.

A környékünkön élő szláv népek majd mindegyikénél szokás volt a sírhanton vendégséghez teríteni s otthagyni, mert majd jön az elhunyt s elfogyasztja. A litván-lengyel-belorusz hagyományvilág szerint az a halott látogat el a saját sírjához, aki nem nyughatik, akinek elszámolnivalója (például életében elkövetett nagy bűne) van. Ennek a felfogás- és szokásrendnek az alapján sok, gyönyörű irodalmi mű született, főként a 19. század folyamán, például Adam Mickiewicz híres műve, az Ősök, vagy Arany János jónéhány balladája.)

1906 november 5-én helyezték el a kassai székesegyházban II. Rákóczi Ferenc Törökországból hazahozott hamvait.

De november 5-én mást is ünnepelnek, legalábbis a magyar katolikusok, ez ugyanis Szent Imre napja. Első királyunk fiáról lényeges adatot alig tudunk. De elképzelhetjük, hogy a keménykezű, törvényalkotó király miként nevelte-neveltette fiát, akit utódjául szánt. Imre minden valószínűség szerint a kellő időben elfoglalta a trónörökös herceget megillető dukátust és az úgynevezett királyi sereg, vagyis a varég-orosz testőrség parancsnoka lett. 1030-ban bizonyára atyja mellett ő is felvonult seregével II. Konrád császár ellen. Aztán szeptember 2-án meghalt...

Hogy hol és hogyan? Arról, hogy Imre szenvedélyes vadász volt, lengyel feljegyzések is tanúskodnak; hogy sebzett vadkan áldozata lett, ezt a korban igencsak közeli, úgynevezett Hildesheimi Évkönyvek is tanúsítják. A legkorábbi Szent Imre apátság pedig (mint Győrffy György írja: a 11-12 század fordulóján épülhetett, hiszen Istvánnal és Gellérttel együtt Imrét 1083-ban avatták szentté) az egykori, bihari Hegyközszentimre lehetett s talán ezzel jelölték meg a halála helyét.

A többi csupán következtetés. Bizonyos, hogy országépítő István király „beleváló”, művelt, hadvezetésre és uralkodásra való utódot nevelt, akinek ugyancsak születnek majd utódai. Ehhez képest a 12. század során a papi nőtlenséget kötelezővé, a férfi-nő viszonyt pedig fokozatosan szégyenletes bűnné deklaráló egyháziak terjesztették a „szűz királyfi” képzetét (aki csupán királyi atyja akaratából, államérdekből nősül meg, de nászéjszaka helyett azonnal imádkozni kezd hitvesével... - a legenda szerint.) Akinek képi ábrázolásával évszázadok óta találkozunk a templomokban: lányos fiú, aki liliumot tart a kezében és fölfelé bandzsít.

Az évszázadok tehát elherdálták - ki sem alakították, elvetélték - Szent Imrének, a határozott,

férfias, de egyenes, tisztességes trónörökösnek a képét. (A vadászatot a legendák jószerivel nem is említik.) Pedig a kötelességtudó, jó erkölcsű, művelt fiatal férfi igazán lehetne saját, honi szentünként a mindenkori magyar ifjúság követhető, reális példaképe, akinek nem az az „érdeme”, hogy nem fog gyermeke születni...!

Van még november 11-e is, Márton. Toursi püspök, katona, lovas, aki a félmeztelen koldust látván kettévágja köpenyét s megosztja a didergővel. Szent Márton képe szerepel Szent István hadának lobogóin. S lett a szent lovas - Nagyboldogasszony után másodikként - Magyarország patrónusa is. Neve nagyon sok helységnévben, nagyon sok családnévben szerepel. Manapság még a keresztény szokásokat nem gyakorlókat is ismernek egy kifejezést: Márton-napi lúd... A képzettársítás határainkon bőven túlmutat, gyakorlatilag egész Európára kiterjed. Selma Lagerlöf svéd író híres alakja, a fő-vadlúd, amelyik a főhős kisfiút „szállítja” a *Nils Holgersson csodálatos utazásai* című meseregényben, természetesen a Márton nevet viseli.

Honnan ered ez a lúd-ügy? Bálint Sándor említi *Ünnepi Kalendáriumában*, hogy miután a capitoliumi ludak megmentették Rómát a gallok éjszakai támadása idején, kiérdemelték az *avis Martis* (Mars madarai) megtisztelő címet s ez könnyen átalakult *avis Martini*-vá (Márton madarai)... Aesculapius ünnepnapján pedig, amely éppen erre a napra esett, a rómaiak mindig libát ettek. Nagyon-nagyon régóta már ez a késő őszi nap a pásztor- és más mezőgazdasági szegődvények határnapja: elszámolás, újra szegődés, ajándék vitele...

Így aztán szépen egymásra rétegződött sokféle régi és újabb szokás és a Mártonnapi lúd lett híressé, lett - ha jól sütötték - finommá.

Végezetül egy utolsó, nem is akármilyen őszi évforduló. 1517 október 31-én szegezte ki a wittenbergi vártemplom kapujára a maga 95 pontját egy merészen gondolkodó szerzetes, és ezzel megindította a szellemi Európát átalakító reformációt. Az elégedetlen ágostonrendi barát neve Luther Márton volt.

dcs

Erdélyi örmény közmondás

Hosszú az ökör nyelve, de azért mégsem beszél.
Ergán e jézin lizun, pájcz chi gárná zuruczelu.

Fotók, fotók, fotók...

Szeptember 15. és 30. között a budaörsi Jókai Mór Művelődési Központ repetázott: Fancsali János (a Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke) megnyitotta az immár III. Magyarörmény fotókiállítást.

A nemrégiben látott anyag ismételen bővült, méghozzá nem is akárkivel, mert az egyik kiállító - egyúttal a kiállítás megnyitó díszvendége - dr. Szentpétery Tibor, az elismert és nagyszerű idős mester, aki a második világháború előtti időktől kezdve fotózta és gyűjtötte a történelmet, az értékeket. (Bizonyára olvasóink közül is sokan találkoztak már az 1956-os budapesti utcát, valamint a forradalom leverése utáni világot megörökítő képeivel.)

Dr. Szentpétery Tibortól ezúttal *Erődtemplom épületegyüttesek az erdélyi Szászföldön* című fényképsorozatot láthatták a kiállítás látogatói.

A többi kiállítót ezúttal csupán megemlítjük, hiszen korábbi számunkban részletesebb beszámolót közöltünk róluk, illetve képeikről.